کارەکتەری کوردان
لەبەر ڕووناکایی مەتەڵ و پەندی پێشینیانی خۆیان

مێجەر ئێدوارد نۆئێل

وەرگێڕ: ئەنوەر سوڵتانی

سەرەتای وەرگێڕ

ئەم وتارەی "مێجەر نۆئێل" لە گۆڤاری قوتابخانەی توێژینەوە ڕۆژهەڵاتی و ئەفریقاییەکانی زانستگەی لەندەن، ساڵی ١٩٢٠دا بڵاوکراوەتەوە و من لەبەر هەمان ئەودەقە وەرمگێڕاوە.*

نۆئێل لەم وتارەدا هەندێ بۆچوونی خۆی لەمەڕ خووو ڕەوشت و ئاکاری کورد دەربڕیوە کە خوێنەری کورد واهەیە پەسندیان نەکات. وەرگێرانی وتارەکە بۆ وەرگێڕ واتای سەلماندن یا بەرپەرچدانەوەی بۆچوونەکانی نییەو تەنیا بەو ئامانجە بەڕێوەچووە مەتەڵ و پەندەکۆنەکانی ناوچەی هەکاری کە نووسەر کۆی کردوونەتەوە لەناو نەچن و بکەونەوە دەستی خاوەنەکەیان کە گەلی کوردە. جا ئەگەر هەندێ "قسەی حەق و ڕەق"یش ڕووبەڕوومان بووەوە با بیریان لێ بکەینەوەو بە خۆماندا بچینەوە. لە بیرمان نەچێت کە "نۆئێل" لەنێو دامودەزگای ئینگلیزی سەردەمی "ئینتداب"ی عیراقدا ئەگەر تاکەکەس نەبووبێت، لەو ئینگلیزییانە بوو کە چەشنە هاودەنگییەکیان لەگەڵ مەسەلەی سەربەخۆیی کوردستاندا هەبووە.

سپاسی ئەو برادەرانە دەکەم کە بە وەرگێرانەکەدا چوونەتەوەو هەڵەی منیان بەتایبەت لە نووسینەوەی دەقی کرمانجی مەتەڵەکاندا راست کردۆتەوە. دەقەکان هەڵەی زۆری نووسین و هەروەها هەڵەی چاپیان تێدابوو و دڵنیام هێشتا بەشێک لەو هەڵەو پەڵانە لە دەقی پاگژکراوی مندا ماون. وتارەکە، بۆتە سەرچاوەیەکی لێکۆلینەوە لەمەڕ کەسایەتی کوردو هەندێ زانای وەک "درایڤەر" لە بۆچوونەکانیاندا لەمەڕ کورد، کەڵکیان لێ بینیوە.

تێبینی: لە هەندێک شوێندا، نۆئێل وەرگێڕانێکی پڕاوپڕی مەتەڵەکانی بەدەستەوە نەداوە یان تەفسیری پەندێکی لە ڕوانگەی خۆیەوە کردووە کە دەقاودەق لەگەڵ کوردییەکەیدا یەک ناگرێتەوە. بەهۆی ئەو ڕاستییەوە کە هەڵە و پەڵەکان بۆ خوێنەری کورد ئاشکران، هەروەها وەک وەفادارمانەوە بە دەق، لە کاتی تەرجەمەدا بە پێویستم نەزانی بۆ هەموو شوێنێک و هەموو خاڵێکی پەراوێز بنووسم یا خود دەست لە ڕوونکردنەوەکانی بدەم.

ئەم بابەتە سەرەتا لە ژمارە ٢٦ زستانی ساڵی ٢٠٠٠ ی گۆڤاری گزینگ چاپ سوئێد دا بڵاو کرایەوە، کە نەمر سولەیمانی چیڕە (هێرش) سەرنووسەری زەحمەتکێشی بوو و تەنانەت، وەک زوربەی بابەتەکانی دیکە، هەر خۆیشی تایپی کرد. لەم چاپە تازەیەدا بە یارمەتی برای بەڕێزم کاک نادر فەتحی (شوانە)، فۆنتە کۆنەکە نوێ کراوەتەوە و سووکە دەستکارییەکی هەندێک ڕستەش کراوە، بەڵام چوارچێوەی سەرەکیی کارەکە وەک خۆی ماوەتەوە.

ئەوەش سەرجەم وتارەکەی نۆئێل:

---

* Major Edward Noel "The Character of the Kurds as Illustrated by their Proverbs and Popular Sayings", Bullitin of School of Oriental and African Studies, Vol. 1, pt IV, London. 1920. pp.79-90.

"کورد[ی]، لە ئەسڵی خۆیدا بریتییە لە [شێوەزمانی]هەکاری"

نووسەر

سەبارەت بەو باسەی کە کاراکتەری نەتەوایەتی، خۆی لە پەندی پێشینان و مەتەڵدا دەنوێنێ، دەتوانرێ گەلێک قسەبکرێ. ئەو قسەیەش ناکرێ پشت گوێ بخرێت کە مەتەڵ هەندێ جارمەیلی لە زێدەڕۆییە. هەرچۆنێک بێت، ئاشکرایە، مەتەڵ گەلێک جارو بە باشترین شێوە، خۆی لە بارێکی ناسکدا دەنوێنێ.

ئەم گوڵبژێرەی خوارەوە لە پەندی ناسراوی کوردی بەو مەبەستە پێکهاتووە کە کاراکتەری کورد بخاتە بەرچاو. وەک پاکانە بۆ ناتەواوبوونی وتارەکەش بادەست بخرێتەسەر کەم وکوڕیی ئەدەبیاتی کوردی و زۆربوونی زاراوەکانی، کە بە گشتی کۆکردنەوەی زانیارییەکی کارا لەمەڕ زمانەکە بۆ بێگانە ئەستەم دەکات.

کورد، ڕەگەزێکی شاخاوییە بە هەموو تایبەتمەندییەکی خەڵکی چیانشینەوە– وەک ئەویندارییەتی سەربەخۆیی. مەیل بە توندوتیژی نواندن و هەستێکی خێڵەکی لەمەڕ شانازیی. ئەم تایبەتمەندییە سەرەتاییانە دەبنە هۆی ئامادەکردنی کورد بۆ ئەوەی لە توڕەییەکی بچووکدا دەست بداتە چەک و بە گەرمی بکەوێتە دوژمنایەتییەکی خوێناوییەوە:

1 . "مرۆڤ خوێندار بیت، قەرزدار ئەبێت". واتە کەسێک خوێن بە دەستیەوە بیت باشترە لەوەی قەرزدار بێت.
2 . "جانە مرۆڤ دکەوێت، ناڤە مرۆڤ نەدکەوێت". ژیانی مرۆڤ لە دەست بچێت باشترە لەوەی شانازییەکەی لە دەست بچێت.
3 . "ڤەکی دی، مرۆڤ رەزیل بێت بلا ماڵی مرۆڤ رەزیل بێت". ماڵ و مڵکی کەسێک لە دەستی بچێت باشترە لەوەی شانازییەکەی بفەوتێت.

دوژمنایەتی و ڕقەبەری بەگشتی لەو سروشتانەن کە جێگیریان بۆ دانانرێ و "مەسڵەت"یان پێناکرێت. کورد، رقەبەرێکی باشە:

4 . "دوژمنا بابێ نابێتە دۆستە کوڕ". دوژمنی باب هەرگیز نابێتە دوستی کوڕەکەی.
5 . "ڕای دەبێیە بهوست، دوژمن نابنە دۆست". وا هەیە ڕێگا کورت بێتەوە بەڵام دوژمن بە دۆست نابێ.
6 ."شەو ڕادەزین، دوژمن نەرازین". خەڵک بەشەو دەخەون، دوژمنان ناخەون.
7 . "ئەگەر دۆست کەمن، دوژمن زۆرە". هەزار دۆست کەمن، دوژمنێک زۆرە.
8 . "تۆڵا خوە ل سەر دژمنا خوە نەهێڵە". حیسابت لەگەڵ دوژمنت بەپاک نەکراوی مەهێڵەوە.
9 . "خاڵۆن خوارزا ڕاکرن، مام برازا چاڵ کرن" خاڵ ئامادەیە یارمەتی خوشکەزای بدات، مام برازای خۆی دەنێژێت.

ئەوە ئاماژەیە بە ڕاستییەک کە دوژمنایەتی بە زۆری لە نێوان برادا سەرهەڵدەدات لە کاتێکدا ژنخوازیی واتایەکی لەباری بۆ هێمن کردنەوەی نێوان ناخۆشی هەیە. بووک وا هەیە لە جیاتی خوێنبایی وەربگیرێت.

10. "تە ئەز ناوەیم چاوەکی، من تە ناوەی هەردو چاوان". ئەگەر تۆ منت ناخۆش دەوێ [بە کینایە، بە قەدرایی چاوێک]. من تۆم زووْر ناخۆش دەوێ [بە کینایە، بە قەدرایی دوو چاوان].
11. "دژمنا دانا چایتر لە دۆستا نادان". دوژمنێکی تێگەیشتوو لە دۆستێکی نەفام باشترە.

لەگەڵ ئەو ئەویندارییەدا کە کوردان بۆ شەڕوگەڕ هەیانە، شتێکی ئاساییە ئەگەر گرنگی بە ئازایەتی بدرێت.

12. "مەیرینی بێریا ژ پووینی". ئازایەتی بەسەر ژومارەدا زال دەبێت.
13. "مەردیی بی زەوالیە". ئازایەتی، نەبوونی عەیبە.
14. "چەکە مێریان نیڤ کارە". چەک تەنیا نیوەی شەڕە [واتە ئازایەتیش پێویستە].
15. خودێ بە مرۆڤ یار بێت، شیری مرۆڤ بڵا داربێت" ئەگەر خواستی خودا لەگەڵ کەسێک بێت، گرنگ نییە شمشێرەکەی لە داریش بێت.

ئازایەتی کۆمەڵگایەکی کێوی و سەرەتاییدا[!]، لەگەڵ بیروڕای پیرۆزایەتی ژیانی مرۆڤ یەک ناگرێتەوە.

16. بەرخی نێر ژکەیرێ ڕایە". بەرخی نێر بو چەقۆیە.
17. "مرن میوانی هەمی کەسێیە". مردن میوانی هەموو کەسێکە.
18. "مرن هەبی، کال بوون نەبی". مردن هەبێ، پیربوون نەبێ.
19. "مرن، مرنە خێرە خێر چییە؟". مردن، مردنە ئەی بۆ دەبێ لە دەنگەکەی بترسی؟

زۆرێک لە گەڕۆکان سەرنجیان داوەتە تایبەتمەندی بێوەفایی- کە هەندێ جار خۆی لە کاراکتەری کورددا نیشان دەدات. لە نامێلکەی "میزوپۆتامیا، بەرگی یەکەمدا گوتراوە: "کورد، هەمیشە لەسەندنی گیانی مرۆڤدا بێ بەزەیی و نەترسن و هەندێ جاری واهەیە بەو پەڕی دڵڕەقییەوە کارەکانیان دەبەنە پێشەوە. گوێ نەدان بە یاسای شەڕ، مێژوولکەیەکی گەلێک خراپی لە فێڵبازی بۆ دروست کردوون. ئەوەی بە فێڵبازی دادەنرێ، لە ڕاستیدا ئاکامی هەلومەرجێکی ئەستەمی فیزیکییە، کە کوردی تێدا دەژی. دوژمنایەتی بەردەوام و تاڵ لە نێو عەشیرەتەکان و ئەو ڕاستییەی کە وڵاتەکەیان بۆ ماوەی چەندین سەدە، ژێر دەست و بەرهێرشی بێگانانێک بووە کە هیچ کاتێ کەمترین هاودەردییان لەگەڵ ڕەگەزە ژێردەستەکەی خۆیاندا نەنواندووە و لایەنیان نەگرتوون.

وەک ئاکامێک، کورد تەنیا باڵ و ڕژدە و وەهم و خەیالێکی کەمی لەمەڕ بەرهەمی دڵنەرمی مرۆڤ هەیە و لەم مەسەلەیەدا [واتە دڵنەرمی]، بێ ئەزموونە. کورد زەحمەت لەگەڵ ئەو قسەیەدا بێت کە "میوەی چارەڕەشی شیرینە."

20. "ڕاکە بەنانا خوە، بەردە جانا خوە". بەنانی خۆت گەورە بە، لەگەڵ ژیانی خوتدا خودا حافیزی بکە.
21. "دکۆشی ڕوونی ڕێهان وا ڕوو". لە ماڵی خۆتدا نازو نیاز بکەو ڕیشت بقەڵەشێنە [؟].

22. "بیانی بدێ گۆشتی جانی، عاقیبەت پەشیمانی". خوێنی خۆت بدەی بە بێگانە، لە کۆتاییدا پەشێمان دەبیەوە.
23. "سەیا مە لەبەر دەرا مە نەڕوات، لە دەرێ خەڵوی دەڕوات". سەگی من پاسەوانی دەرگای من ناکات، بەڵام پاسەوانی ماڵی دراوسێ دەکات
24. "ژ ئاوامەند مەترسە، ژ ئاوا گوڕ بترسە". لە ئاوی مەند مەترسە، لە ئاوی خوڕ بترسە.

وێڕای ئەو ڕاستییەی کە کورد تا ڕادەیەک بە سەختی و گومانەوە دەڕوانێتە ژیان، ئێمە ڕوو بەڕووی شێوە بیرکردنەوەیەک دەبینەوە کە بۆ مێشکی ڕۆژئاواییەکان نیشاندەری دڵرەقییەکی زۆرەو هەندی جار شەقڵی بێ بەزەیی بوونی لێ دەدرێت:
25. "سڵاو ل ڕێهان نینە، سڵاو ل مێهانە". بۆ ئەوە سڵاوم لێناکەن کە مووم سپی بووە، بۆیەم سلاو لێ دەکەن لە مەڕوماڵم زۆرە.
26. "هەر پێغەمبەرەکی دوعا لە ژیناخوە کریە". هەموو پێغەمبەرێک سەرەتا دوعا بۆ روحی خۆی دەکات.
27. "وەکی هرچ پیر دبت کوتەیلە پەیدەکەنن". کاتێ ورچ پیر بوو، بێچووەکانی پێی پێدەکەنن.
28. "سنگ ناچت، میرگوت دەبەت". ئەگەر سنگێک [بە زەویدا] نەچێتە خوارەوە، چەکووش لێدانی باش دەییاتە خوارەوە.
29. "هەقی بزنا کوڵ ژبۆ بزنا شاخ نامێنێت". بزنی شاخدار لە بزنی بێ ئازاری رەقیبی خۆی نامێنێتەوە. [دیارە وەرگێڕاوەکەی نوێیل تەواو نییە.
30. "تۆ عەلی شێر بە سەرسەرا کەڤر بە: کەڤر ژتەڕا، تاڵان ژ مەڕا". بەڵێ عەلی شێر! لەسەر گاشەبەردەکەت دانیشە! گاشەبەرد بۆ تۆ، تاڵان بۆ من!
ئاماژەیە بە علی شێر ناوێک کە رووتاندوویانەتەوە ئینجا چۆتە سەر تاشەبەردێ و داوای لە چەتەکان کردووە بەشێکی ماڵ و مڵکەکەی بدەنەوە.
31. "هەرچی کەرێک هەی، کوڕێک هەی". هەرکەس کەرێکی هەبێ، کورێکیشی هەیە.

سەختی و ڕەقیی کاراکتەری کورد. ئەو راستییەی کە بۆ ماوەی چەند سەدە لە بەرانبەر کۆیلایەتی داگیرکەراندا وەستاوە، سەربەخۆیی و دوورە پەرێزییەکی زۆری بە کاراکتەری کورد بەخشیوە.
32. "مالی خواستی ناگەهیتە هاستی" شتی خوازراوە ناگاتە سەر [واتە بۆ هەمیشە سوود نابەخشێ].
33. "تو دەرێ کەسێ نەکوتی، کەس دەرێ تە نەکوتێ". لە دەرگای کەس مەدە، کەسیش لە دەرگای تۆ نادات.
34. "نان هویرکە، ناڤێ منەتا خەڵقێ پاوە" نان بە ئاوەوە بخۆی باشترە لەوەی منەتی خەڵک بکێشی.
35. "مرۆڤ، دیکێ رۆژەکی بت بلا مریشکە ساڵەکی نەبت". سەعاتێک ژیانی بە شانازی، تەمەنێکی بێ ناو دەهێنێ (کینایە: ڕۆژێ کەڵەشێر بێ باشترە لەوەی ساڵێک مریشک بێ).

ئەزموونی دووردرێژی ژیان بۆ ڕەگەزێکی بندەست لەژێر کەڵەوەی حکوومەتی بوودەڵە و زۆرداریی بێگانان، بۆتە هۆی سەرهەڵدانی ئەو هەستەی کە باشترە نەغد بگرێ تا لە دوورەوە گوێت لە دەنگی دەهۆڵ بێت:

36. "ماڵێ نەخواری بە زاڵمایە". ئەوەی نەیخۆی دەبێتە بەشی زاڵمان.

37. "ماڵێ ئەوەشاندی، خەڵقێ گەرمیشاندی". ئەوەی بە خاوخێزانی خۆتی ڕەوا ئەبینی، خەڵک لەناوی دەبەن .

هەستیارییەک کە بەم شێوەیە دەردەبڕدریت، دواتر بە هۆی مەیلی سروشتی هەموو چیانشینێکەوە کە بەخشندە و میواندارن، بەهێزتر دەبێت و بەم پێیە دەبیسین کە:

38. "جامێر دەچن ئاڤان دەهێڵن، کوپوور دەچن یاران دەهێڵن". شەرکەران دەڕۆن و ناوی خۆیان بە جێ دەهێڵن." *[جوامێران دەڕۆن و ناویان دەمێنێت، لەچەران دەڕۆن و دۆستانیاسن بەجێ دەهێڵن. ئەنوەر].*

39. "ماڵی کوپوری ناچتە گۆڕێ". دەوڵەت و ماڵی لەچەر لە گەڵیدا ناچێتە گۆڕەوە.

نیشتمانپەروەری، بە واتای ڕۆژئاوایی ئەم وشەیە، گیایەکی کەم پشتە، کە لەناو کۆمەڵانی خەڵکدا بەهۆی ئەویندارییەکی گەرم و گوڕی زێدی بچووکی هۆزەکەیانەوە نوێنەرایەتی دەکرێت. ئەو بەرزاییە سەوزەڵانەی وا مەڕی لێ دەڕوێنن. ئەو کانیاوە ساردانەی وا لەسەر ڕێگای گەرمێن و کوێستانیانەو ئەو مووچەو مەزرایانەی لە پێدەشتەکاندا دەیانکێڵن. هەرچۆنێک بێت، ئەوەندەی زیاتر کورد دەناسی زیاتر تێدەگەی کە ئەو هەستە، وا هەیە بە خێراییەکی سەرسوورهێنەر جێگەی خۆی بدات بە چەمکێکی بەرینتری نیشتمانپەروەری واتە هەستی نەتەوایەتی:

40. "بولبول دانان قەفەسا زێڕ، گازی: ئاخ وڵات! ئاخ وڵات!". بولبول لە قەفەسێکی زێڕیندا تەنیا دەڵێ: وڵاتەکەم، وڵاتەکەم!

41. "شام بە شەکەرە، وڵات شیرینتەرە". واهەیە دیمەشق شیرین بێت، بەڵام وڵات لەو شیرینترە.

ئەم سترانە ناسراوانە (ستران، کۆمەڵێک شیعرە بە مۆسیقاو بە کێشی گورجستانی دەیچرن) بە ئاشکرا چۆنیەتی ئەوینی کورد بۆ زێدەکەی نیشان دەدەن.

42. "وڵاتا من نینە نیزاما قانونا وڵاتا ژێرینە کەسەرا دڵا من وڵاتا ژوورینە". لێرە یاسا و رەسمی وڵاتی خوارەوەمان هەیە، بەڵام دڵی من لە ناوچە بەرزەکانە. هەستی زگماکی تەنیایی کە لەو دێرانەی سەرەوەدا هەناسە دەکێشێ، لەم دوو مەتەڵەی خوارەوەشدا زیاتر دەردەکەوێ:

43. "بیانی بدێ گۆشتی جانی، عاقیبەت پەشێمانی". گیانی خۆت بدەی بە بێگانە، لە کۆتاییدا پەشێمان دەبیەوە. [بڕوانە، مەتەڵی ژمارە ٢٢].

44. "خویانی مرۆڤ بکوژت، هێسکی مرۆڤ وەدەشیرێت". ئەگەر مرۆڤ خۆییەک بکوژێت، کەسێک دەبێ ئێسکەکەی بشارێتەوە. ئەوە، ئاماژەیە بەو راستیەی کە دەبێ لەشی بێگانە فڕێ بدرێت تا کاتی کە دەرزێت.

کورد، لە ئەسڵدا بە پاکی دەژی. گوناهی ناسروشتی و بێ ئەخلاقی لەناویاندا نەناسراوە. "موخەددەر"اتی وەک تریاک، کە لە ئێراندا بە بەربڵاوی دەکێشرێت و ئەلکۆلی وەک "راکی" بابی دڵی تورکان، لەناویاندا تاپۆیە (واتە دەستی بۆ ناچێت) زێدەڕۆیی لە یاری و گەمەی سەرمێزیشدا، بە سووکی سەیر دەکرێ. لە ئاکامدا، کورد – جگە لە ژمارەیەکی کەم، خۆڕاگرو بە تاقەتن.

45 . "هەمی تشت ژ زراوی دبزدت، ئینسان لە ئەستووریدا" هەموو شتێک لە تەنکیدا دەپچڕێت، مرۆڤ لە ئەستووریدا.

46 . "کەم بخۆە، هەر گاڤ بخوە" کەم بخۆو هەمیشە بخۆ.

47 . "لوقما قنج بە دل، سفرێک زێدە ناقنج" پاروویەکی باش لە سفرە [مێز]ێکی پڕ باشترە.

48 . "خەو، غەم، خوارن، هەرسێ دژمنێت غەدارن لە چوو کەسی نەبارن"(؟) [خەوتن، خەم و خواردن] هەرسێ دوژمنی غەددارن، کە بۆئ هەیە بەسەر کەسێکدا نەبارێن.

ژنخوازی

مەفهومی کوردانەی ژن و ژنخوازی لەچاو موسوڵمانانی دیکەی وەک تورک و ئێرانی و عەرەب، لە ئاستێکی فرە بەرزتردایە. ژن لە کوردستان کەم تا کورتێ ئازادترە. ژنخوازی وەک بەرهەمی ئەویندارییەتی دێتەپێشێ و لە ئاکامی بەیەک گەیشتنیشدا، ژن بە هیچ شێوەیەک دەوری پلە دووهەمی پێنادرێت"

49 . "ژن ستوونا ماڵییە". ژن ئەستووندەکی ماڵە.

50 . "ژن بینا بە لاوێتی، دا کوڕ بە تەرا بگەهەن". زوو ژن بخوازە، با پێش ئەوەی پیربێ، چێژ لە هاوڕێیەتی منداڵانت بەرێ.

51 . "ژن و مێر، تاڤیرو بەیر". تەنیا قولێنگ و پێمەڕە (بۆ هەڵکەندنی گۆڕ) دەتوانن پیاو لە ژنەکەی جیا بکەنەوە.

52 . "مێرێ من لاو بە، کراسێ من جاو بە". ئەگەر مێردەکەم لاو و قۆز بێت، بڵا کراسم لە کووتاڵی ئاقابیل بێت.

53 . "ماڵا زارۆک تەیدا، شەیتان نایە تەیدا" شەیتان ناچێتە ماڵێکەوە منداڵی تێدا بێت.

54 . "زارۆک فەیکهیت ماڵانن". منداڵ، میوەی ماڵن.

پێویستە بگوترێ ڕوحی گشتی لەو مەتەڵانەدا کە گوتران، "روحی تاکەژنی"یەو ئەم روحە لە خوارەوەتردا، بەهێزتر خۆی دەنوێنێ:

55 . "مێردی دوو ژنان دەرکەوانە". مێردی دووژنە، کات لە دەرەوەی ماڵ دەباتەسەر. ئەم دەربڕینەی سەرەوە، لایەنی ئارەزوومەندانی ژنخوازی، زیاتر دەردەخات. هەرچۆنێک بێت، بۆ کورد کە زۆر پراکتیکاڵە، بۆچوونی بە کردەوە خاوەنی گرنگایەتییە:

56 . "ماڵا زەیران خەراب دەبت، ماڵا کوڕان خەراب نابت". بنەماڵەیەکی دەوڵەمەند واهەیە تێدا بچێت، بەڵام بە هۆی کوڕانەوە ڕزگاری دێت.

57 . "مێر چەمە، ژن گۆڵە". پیاو ڕووبارە، ژن ئەو گۆڵەیە وا ئاوەکە کۆ دەکاتەوە.

58. "له ژنا نەگەرە، له خزما بگەرە". ئەوەندە بۆ ژن مەگەرێ کە بۆ کەسێکی خاوەن کەس و کار دەگەرێی.

ژنان

ئەخلاقی ژنانی کورد گەلێک بە ناوبانگە، کەم و زۆر لەناو هەموو هۆزێکدا تاوانی داوێن پیسی، کوژرانە:

59. "ژنا شەرمی بە شەهرێکە، مێری شەرمی بە کارێکە". ژنی بەحەیاو شەرم شارێک دێنێ. پیاوێکی واهیچ ناهێنێ (بە کینایە: گیسکێک دێنێ).

60. "ژن قەلایە، پیاو فالیە". ژن قەلایە و پیاو ئابلوقەدەری قەلایە.

61. "عەقلی ژنان دکۆشی دانە، وەکی رادەبت بلاو دەبت". ژن عەقلی لە کۆشیدایە (کاتێ لە مالەوە دانیشتووە لە باشترین دۆخی خۆیدایە، ئەوەندەی هەستایە سەرپێ (وەهاتووچۆی ئێرەو ئەوێی کرد). عەقلی پەرێشان دەبێت.

62. "هەندێ ژنن، هەندێ ژانن، هەندێ مەلهەمی دلانن، هەندێ خانما کوورانن". هەندێکیان ژنن، هەندێکیان ژانن، هەندێک مەلحەمی دلانن، هەندێ دوژمنی سندوقەنان (واتە بیر لە خواردن نەبێ لە هیچ ناکەنەوە).

پێوەندیی نێوان جینس [نێرو مێ]

دەکرێ بە مەزەندە بگوترێ لە ناو کوردانا خۆفرۆشی هەر نەناسراوە. بۆ باسکردن لە پیاوێکی بەهێزی خوشباو ئەم دەربرینەیان هەیە: "رەبەنە" (واتە: بێ ژنە). لە زمانی کوردیدا هیچ وشەیەک بۆ قەحبە نییە. لە ناوچەی رۆژهەلاتییەکان (ی کوردستان)دا، دەربرینێکی بە ئەدەبیان بۆی هەیەو بە "ئێرانی"ناویان دەبەن. لە باکوور بە رووسی و لە باشوور بە "عەرەب"، لە رۆژئاواش بە "تورک". کورد وەک مرۆڤێکی ساکاری شوانکارە، کە ژیانی دەرەوە (ی مال)ی هەیە. خۆشی و لەززەت بردنەکەی ساکارە.

63. "بخوە گۆشت، سواربە گۆشت و لەیدە گۆشت" خۆشی هەموو کەس بە گۆشتە: دەیخۆی، سواری دەبی و لەگەلیدا دەخەوی .

کورد شایی زۆری بە ئەسپەکەیەتی. ئەم مەتەلەی خوارەوە دەبێ بێگومان رەنگدانەوەی بۆچوونی رێبەرێکی سوارچاک بێت:

64. "لێی سواربە تەتاربە، ژێی پیابە مەهتەربە". کاتێ سواری بووی چاوپۆشی لێ مەکە، ئینجا کە دابەزی غولامی بە.

ئایین

کورد زۆرجاران موسولمانێکی لێبوردوو و ئەهوەنە. مەتەل و قسەیان کەمتر ئاماژە بە ئایین دەکات، کە هات و ئەو کارەشیان کرد بە زۆریی شێوازی لە خۆبایی بوونی هەیە یا تەوس و گالتەی تێدایە:

65. "سەرێ هاتە برینێ، نایەتە کرینێ". سەرێ کە دەبێ ببردرێت، ناتوانێ بیکریەوە. ئەوەش نیشانەیەکی تایبەتە بۆ ناتەبایی راستەوخۆ لەگەل باوەری ئیسلامدا، کە دەلێ دەتوانی ژیان بە هۆی نەزرو نیازەوە درێژ بکەیتەوە.

66. "من دەڤەی تە، تە دەڤەی تە، مەلاچ وەیتە وەیتە؟". من تۆم دەوێ، توش منت دەوێ، مەلا بۆچی بانگ کراوە؟ (واتە مارەبڕینی ناوێ). ئەوە لەلایەن کچێکەوە بە دەسگیرانەکەی گوتراوە یان ئەمیان بەوی گوتووە:

67. "ژ سۆفییان نەکە باوەڕ ئەگەر شاشک ژ نووری بیت". باوەڕت بە پیاوی ئایینیی نەبێ تەنانەت ئەگەر مێزەرەکەیان راستەوخۆ لە بەهەشتەوە هاتبێت. مەلا وەک خەڵکانی چاوچنۆک و مفتەخۆر دەناسرێن

68. "گوتنە مەلا: کەرێ من کەرێ تە کوشت. گۆت: کەرێ کەر جارەمایە. گۆتن نەخێر کەرێ تە کەرێ مە کوشت. گۆت: کەر بەی زارەبەی ئاسمان"(؟). بە مەلایان گوت کەرەکەمان کەری تۆی کوشت، وەڵامی داوە: کەرێک بە کەرێک. گوتیان نا بە پێچەوانە، کەرەکەی تۆ کەری ئێمەی کوشت. گوتی کەر حەیوانێکی هیچ و پووچە و ناتوانێ بەرپەرس بێت!

ئەقلێکی دیکەش هەیە بە هەمان تەوسەوە دەگوترێ. مەلایەک کەوتە چۆمێکەوە. پیاوێک لەوێ ڕاوەستابوو، گوتی دەستت بدە من. بینەرێک پێی گوت مەلا بەوە ڕانەهاتووە شتێک بدات، ئەگەر دەتەوێ دەستت بگرێ بڵێ شتێکت دەدەمێ!.

ماڵ وسامان:

بۆچوونی کورد لەمەڕ دەوڵەت و ماڵ هەندێک ئاڵۆزە. لەلایەکەوە ڕێزگرتنێکی وریایانە لە کاروباری پراکتیکی، بایەخی [ماڵ و سامانی] بۆ دەردەخات؛ لەلایەکی دیکەوە ڕۆژەڕەشی گەلێک داوی بۆ ناوەتەوە:

69. "ڕەیا پینەدرۆزێ بەر دەرێ سوڵکاری دکەوت". ڕێگای پینەچی دەکەوێتە بەر دەرگای پێڵاو درووو (واتە کار بەدەست سەرمایەدارەوەیە).

70. "ماڵێ دەوڵەمەندی چەنا فەقیری شل دکەت". ماڵی پیاوێکی دەوڵەمەند بە تەنیا بەشی ئەوە دەکات چەنەی پیاوی هەژار ماندوو بکات (واتە هەژار هەمیشە ئێرەیی بە دەوڵەمەند دەبات و لەو کارانە دەدوێت کە باش وایە دەوڵەمەند بیکات).

71. "نەیاری وی، د جەهاڵێ ئاری". بەگشتی دوژمنایەتی لە جەواڵی ئاردەوە سەرهەڵدەدات (واتە هۆی سەرەکی گەلێک شەڕوهەرا، ماڵ و دەوڵەتە).

میواندارێتی

وەک هەموو کۆمەڵگایەکی چیایی و عەشیرەیی، یاسای میوانداریی گەلێک ناسراوە و دەبێ ڕەچاو بکرێت:

72. "میوان میوانی خودێنە". میوان میوانی خودایە.

73. "رزقێت میوانان ل سەر خودێیە". خودا ئاگای لێیە میوان خواردنی بدرێتێ

لەلایەکی دیکەوە کورد بە ڕاشکاوییەکی تایبەت بە خۆیەوە، پێی خۆش نییە میوانێک کە زۆر مابێتەوە بە ڕێی بکا

74. "پشتە پشتە بەلەکی، میوان خوشەن ڕۆژەکی". ڕاکە ڕاکە پشیلە بەڵەک! میوان تەنیا ڕۆژێک خۆشە.

75. "میوان ژمیوان عاجزە، خانوو خوە ژهەر دوو جوونە". واهەیە میوان خۆشی لە میوانەکەی تر نەیەت بەڵام خانەخوێ هیچیانی خۆش ناوێت!

نموونەیەکی دیکەی قسەڵەڕوویی کورد لێرەدا دەردەکەوێ:

76. "میوانێ درەنگ، شێفت لەسەرە خوەیە". میوانی درەنگ وەخت بۆ خۆی دەبێ شێو بۆ خۆی پەیدا بکات.
قسە لە ڕوویی کورد تایبەتمەندیی پراکتیکاڵ و هەروەها سەختبوونی کاراکتەرەکەی لە مەسەلەی میوانداریەتیدا، پێش بە وەرگرتنی ئەو بیرۆکەیە دەگرێ کە لەباری هەستونەستەوە نەرم ونیان بێت و چاوەڕوانی حاتەمی تایی بکات:
77. "خدمەتی بکە ژپیرانڕا، وەکی پیردەبێ خدمەتی ببینی". ئاگات لە پیران بێت بۆ ئەوەی لە پیریدا ئاگایان لێت بێت.
78. "نان میوان سەر میوانکارە". میوانداریەتی دەبێتە قەرزێک لەسەر خاوەن ماڵ.
79. "نان میوان سەر میوانکارە". میوانداریەتی دەبێتە قەرزێک لەسەر میوان.
بارستاییەکی کەم (بە قەدرایی خورمایەک) بدە بە دیاری، ئینجا لەبەرانبەردا سەد دیاری (بۆ نموونە، ئەسپ) وەربگرە.

ئەمەکداری و ڕێزگرتن لە دەسەلات
بەهۆی سیستەمی خێڵایەتی و باوکسالارییەوە، ڕێزگرتن و وەفاداربوون بە سەرەک هۆزو بنەماڵەی دەسەڵاتدار، لەو دیاردانەیە وا کورد حەزی لێ دەکات.
ئەو مەسەلەیە بەتایبەت لە ناوچەی "بۆتان" لە ئارادایە:
80. "بوهتی بە میرەخوە، شیرڤی بە شیرە خوە، هەکاری بە ڕای و تەگبیرە خوە". بوهتی [بۆتانی] بڕوا بە میری خۆی دەکات، شیروانی بە شمشێری خۆی و هەکاری بە ڕێبازی بە کردەوەی خۆی[!] [بە ڕا و تەگبیری خۆی].
81. "مەزن بنە پر، دەوێت مرۆڤ نەداتەسەر". کاتێ گەورە پیاوان پیر دەبن (واتە بە مەزندە دەبن بە پردێک کە خەڵک بە سەریاندا دەپەڕنەوە)، ئەودەم پێویستە بە بواراندا بڕۆی.
82. "چەرمێ دەوار سەرباری کەرییە". کەوڵی وشتر دەکرێتە باری کەر (واتە وشتری لە کەر گەورەتر، کاتێ مرد، کەوڵەکەی دەخرێتە سەرپێستی لە خۆی بچووکتر).
83. "نە پەڵەنگ دەشێت خاڵێ خوە بگوڕێت نە عەبدی ڕەش". ئایا حەبەشی دەتوانێ پێستی خۆی و پڵینگیش دەتوانێ خاڵەکانی خۆی بگۆڕێ؟
84. "بەرێ خواڕاستی بێروخ دەکرێت". خلۆرکە بەرد قەوزەی لەسەر شین نابێت.
85. "کەنگێ پشیک لەماڵ نییە. مشک بە کەیفا خوەیە". کاتێ گوربە لەماڵەوە نەبێ، مشک تەراتێنیەتی.
86. "مووش تەگبیرکردن گوتن زەنگلەک بکەنە ئەستۆی پشیکا". زەنگۆڵە لەملی پشیلە کردن .
87. "سوورگوڵ بەی ئستری نابت". گوڵەسوورە بێ دڕوو نییە.
88. "من داریەک دایە ناڤ چەرخا وی". من دارێکم خستە نێو چەرخی ئەوەوە.

کورد و دراوسێکانی
سەرەڕای هرووژمی بێگانە، کورد هەمیشە هەستێکی بەهێزی نەتەوایەتی و سووکایەتی کردنێکی ژێرانەی دراوسێکانی تێدا بەدی دەکرێت، لەو هەستەی وا لە ئۆرووپای ڕۆژهەڵات و بەشی ڕۆژهەڵاتی شاری لەندن بۆ جوولەکەیان هەیە:
89. گەردی هەبوویا مە پادشاهەک

لایق بدیا خودێ کولاهەک
[تەعیین ببویا ژ بۆ وی تاجەک]
ئەلبەتتە دبوو مەژی ڕەواجەک
ڕۆم وعەرەب و عەجەم تەمامی
هەمیان ژمەڕا دکر غولامی†

ئەگەر ئێمە پادشاهێکمان هەبووایە، تاجێکی لەسەر دەبوو (دەوڵەتێکی دەبوو) ئینجا ئێمەش لەبەختی ئەودا بەشدار دەبووین و تورک و ئێرانی وعەرەب هەمووان غولامییان دەکردین.

بۆچوون لەمەڕ تورکان

کورد، هیچ هەستێکی زیاد لە قووڵترین و تاڵترین ناتەبایی لەگەڵ تورکان و ڕێگاو شوێنیان نییە:

90. "وەکی خەبەرا ڕۆمیان". وەک قسەی تورکان، [بێ بنەمایە].
91. "خودێ چ کەسێ ئەیخە بەندا ڕۆمیان". خودا لە دیلایەتی تورکانمان بپارێزێ!
92. "وەکی دراڤی ڕۆمی". گرنگ وەک باجی تورک.

هەستیان لەمەڕ ئێرانییەکانیش بریتییە لە سووکایەتی پێکردنێکی لەسەرخۆ و ڕق لێبوونەوە لە فێڵبازییەکەیان:

93. "وەکی شیرە عەجەمانە". وەک شمشێری ئێرانی (واتە دوو دەم و ئامادە بۆ دۆست و دوژمن)
94. "وەکی عەسکەرا عەجەمانە". وەک سوپای ئێران بێ دەسەڵاتە.
95. "وەکی عەجەم قەڵەوە". قەڵەو وەک ئێرانی.

خۆشەویستی عەرەب لەلایەن کوردەوە هەمان خۆشەویستی پۆلیەن بۆ پاتریسیەنە [پۆلیەن لە یۆنانی کۆندا، کۆمەڵانی خەڵک و پاتریسیەنیش چینی ئەشراف بوون]:

96. "نەبێژن بۆ عەرەب مەرحەبا، ئەو دەڕینە سەر دەنکی عەبا". بێهودە مەرحەبایی عەرەبان مەکە، دەنا لەسەر لێواری عەباکەت کاری ناحەز دەکەن!
97. "عەرەب وەکی مێش، هەندێ پیش دەکەن تێنە پێش". عەرەب وەک مێش وایە، هەرچەند زیاتری دەرکەی، زیاتر جەختی هاتنە پێشەوە دەکات.

هەست بە نیسبەت ئەرمەنیانەوە گەلێک نزیکە لەو هەستەی وا لە ئەوروپای ڕۆژهەلات و بەشی ڕۆژهەڵاتی شاری لەندەن بۆ جوولەکەیان هەیە:

98. "نینۆک فەللە". نینۆکی وەک هی ئەرمەنییانە (لەباسی کەسێکی شل و شەوێق و پیسدا دەگوترێ).
99. "هەسپێ کۆڵلا، سەیێ توڵلە، میرێ فەللە، لەی ما بە ئەولا". بەڕووی پووچەڵ، سەگی توڵە، مرۆڤی دوڕەگە و ئەرمەنی، باوەڕ بە هیچیان مەکە!

کورد، نەستووری بە کورد دەزانن:

† ئەم فەردانە لەبەر دەقی مەم و زینی خانی ساغ کراوەتەوە. وەرگێڕی کوردی

١٠٠. "ناڤبەینە مەوان موویەکە، ناڤبەینە مەوا فەلـلە چیایەکە". نێوانی ئێمە و نەستووریان موویەکە، نێوانی ئێمە و فەلـلە کێوێکە.
١٠١. "حاجەتە سەرگینان دەچنە گوندا مەخینان". وەک ئەو بیانووەی کە کەسێک سووتەمەنی هەڵبگرێ و بچێتە چاوپێکەوتنی گوندی نەستووریان (بۆ بینینی کچێک).
کورد، وەک سوونەی ئۆرپودوکس، بۆی نییە ژنی مەسیحی مارە بکات، بەڵام بە هۆی ئەو راستیەوە کە کوردو نەستووری لە باری رەگەز وخوو خدەی گشتیەوە زۆر لە یەکتر نزیکن. حەزلێکەریی لە ناویاندا باوە.